

DESPRE *TABA/TEBA, DAVA/DEVA*, DESPRE ALTE ASPECTE ALE FONDULUI PRE-INDO-EUROPEAN, ALE CELUI INDO-EUROPEAN, ALE CELUI PROTO-BOREAL, DESPRE „NOSTRATISME” PRECUM ȘI DESPRE COERENȚĂ ÎN TRACOLOGIA LINGVISTICĂ

SORIN PALIGA (București)

În ultimul număr al publicației „Thraco-Dacica” (tomul XXII, 1-2, 2001), colegul Adrian Poruciuc provoacă o discuție interesantă despre *dava/deva* „cetate” (în tracă) și apoi despre într-adevăr larg răspânditele forme derivate de la un radical (pre-indo-european „mediteranean”) **TAB-*, căruiia îi găsește corespondențe în egipteană (egipteana veche). Fără îndoială, are dreptate atunci când consideră toponimul *Deva* ca reflectând tr. *deva*, asemeni - între altele - toponimului bulgar *Plovdiv*: printr-o destul de complicată evoluție fonetică, explicată convingător de Ivan Duridanov (1986, 1989, 1995), ultimamente din tr. *Pulpu-deva*, la rândul său un calc după *Philippo-polis* „orașul/cetatea lui Filip”.

În rândurile de mai jos ne-am propus să reluăm discuția (începută în urmă cu ani mulți și, de atunci încoace, mereu discutată, în diverse ocazii) privind:

1. Evoluția fonetică aparte a unor foneme autohtone traco-dace, specific situația fonemelor *b/v* și *l* în poziție intervocalică (cum este și în cazul *Deva* și încă în multe alte cazuri).

2. Situația formelor derivate de la radicalul pre-indo-european **TAB-/*TAP-* și perpetuarea sa în câteva forme românești, toponime și nu numai. Noi am numit cândva acest strat lingvistic *urbian*, dat fiind că „pre-indo-european” ori „mediteranean” suferă de imprecizie și poate genera confuzii. Definiția dată de noi atunci (Paliga 1989, apoi reluată în câteva rânduri: Paliga 1991, 1992 a, b) era că acel strat lingvistic etichetat „pre-indo-european” ori, uneori, „mediteranean” trebuie să fie acel strat lingvistic ce corespunde „revoluției neolitice”, cu alte cuvinte reflectă acele idiomuri, probabil înrudite, ce s-au vorbit în sud-estul european și, gradual, în alte părți

ale Europei de sud și centrale înainte de venirea indo-europenilor. Am folosit termenul *urbian* derivat de la latin *urbs, urbis* pe care îl putem considera generic și reprezentativ, ca termen, pentru acel strat lingvistic. Este posibil, chiar probabil, ca acest fond *urbian* să aibă puncte comune cu fondul pre-semit, circum-mediteranean. De altfel, spre o atare ipoteză converg și teoriile altor lingviști și ar fi în acord cu cercetările arheologice: răspândirea „revoluției neolitice” dinspre Anatolia spre vest (sud-estul european) și spre est-sud-est („Semiluna Fertilă”, Orientul Apropiat și Mijlociu, zona maghrebiană).

3. *Tecoria protoboreală* (Andreev 1986, 1986a, 1987) și implicațiile sale pentru studierea ansamblului lingvistic euro-asiatic reprezentat de grupurile indo-european, uralic, altaic și coreean, inclusiv pentru tracologie precum și pentru alte limbi vechi din zona sud-est europeană.

Facem acest demers din cel puțin două motive:

1. Pentru a susține, cel puțin parțial, cele spuse de colegul Adrian Poruciuc, deși nu citează câteva lucrări esențiale în domeniu și altele necesare; în această ultimă categorie voi aminti și câteva studii ale noastre, fie și numai pentru bună regulă. Sper că rândurile de față vor fi înțelese în bunul sens al emulației științifice (*disputatio linguistica*), nu al unei (de altfel inutile) *disputatio personalis*.

2. Pentru a susține într-adevăr originea străveche, pre-indo-europeană, posibil circum-mediteraneană, am zice *originea urbiană*, a formelor derivate de la radicalul **TAB-/*TEB-*.

3. Pentru a pleda în favoarea unei *școli românești de tracologie lingvistică*, absolut necesară unei coerențe

minimale în domeniu și pentru a atinge, fie și mai târziu, nivelul coerenței atins de școala bulgară de tracologie. O citez pe aceasta numai din simplul motiv că vestigiile directe, străvechi, ale tracilor sunt moștenite preponderent - nu însă exclusiv - de limba română și de limba bulgară. Ar trebui să citez (aici), desigur, și limba albaneză, dar aici persistă încă discuții, uneori aprinse, privind caracterul neo-trac sau neo-ilir al acestei limbi. Noi credem - în acord cu tot mai mulți cercetători în ultimii ani - că albaneza este un idiom neo-trac, nu neo-ilir. Aceasta nu înseamnă că nu ar fi putut moșteni, eventual, câteva elemente ilire. Dacă, așadar, acceptăm ipoteza că limba albaneză este un idiom neo-trac, atunci fraza de mai sus trebuie reformulată astfel: româna, albaneza și bulgara sunt moștenitoarele principale ale fondului trac, în proporții și în situații diferite, care trebuie analizate și discutate ca atare.

Nu trebuie să ezităm a recunoaște că vecinii bulgari au reușit, nu fără eforturi conjugate de-a lungul deceniilor, să înjghebe mai devreme decât noi, o școală de tracologie lingvistică. Lingviștii români nu au reușit încă acest lucru, în ciuda strălucitului început "proto-cronic" reprezentat de Hasdeu la final de secol XIX. Încă prea multe abordări lingvistice de la noi, mai ales în domeniul etimologiei, reflectă - mai degrabă - un stadiu pre-hasdeuan. Tracologia, mai ales tracologia lingvistică, reprezintă la noi încă o zonă periferică a cercetării lingvistice comparate, cu consecințe directe sau indirecte pentru nivelul cercetării comparatiste în general. Pentru mulți lingviști *de la noi*, tracologia lingvistică este, mai degrabă, un soi de hobby, o zonă a teribilismului lingvistic, nu - cum este la vecinii bulgari, la care sunt nevoit să revin - o disciplină studiată la nivel de catedră universitară.

De altfel, unele dintre aceste aspecte le-am atins și în studiul publicat în același număr al publicației Thracodacica, în limba engleză, câteva pagini mai încolo de amintitul studiu al colegului Adrian Poruciu. De astă dată folosim limba română: am avut tot mai acut senzația că marile probleme ale moștenirii arhaice a limbii române sunt, de acum, mult mai clare cercetătorilor din alte țări, inclusiv celor din Bulgaria, din Serbia, din Croația, din Slovenia etc. (pentru a cita doar țări vecine sau aflate în imediata proximitate), relativ clare ori măcar mai clare lor decât nouă. Cu ocazia bursei de doctorat de la Ljubljana (octombrie-decembrie 1993) am putut constata că

lingviștii străini discutau de prin anii '50 ai secolului 20 despre fondul pre-indo-european (cum ar fi încă nedepășita lucrare a lui Skok, 1950). Nici una dintre lucrările românești publicate în acea perioadă - și cu totul excepțional după aceea, până în zilele noastre - nu face referire la fondul pre-indo-european și - de asemenea rar - la fondul, ceva mai mult studiat, indo-european.

Observ - tangent, dar semnificativ - că *limba română este singura limbă romanică fără un dicționar etimologic corespunzător* (ceea ce nu înseamnă că n-ar fi fost tentative, unele de-a dreptul lăudabile); și, continuând, una dintre puținele limbi europene fără un asemenea dicționar etimologic. Amintesc faptul că limbi precum engleza sau franceza au câteva asemenea dicționare etimologice, ceha are deja trei dicționare etimologice, elaborate de autori diferiți și publicate în repetate ediții; slovena are deja două dicționare etimologice etc. Situația, reflectă - cred - o anume înclinare spre „fatalism lingvistic”: limba română este grea, foarte grea, pur și simplu nu putem pătrunde sensul sutelor, miilor de cuvinte de origine necunoscută. Regretatul Ariton Vraciu (1984) considera că ar fi peste 4000 (patru mii) de cuvinte românești de origine necunoscută. Nu știu care a fost criteriul folosit în această evaluare, iar numărul ar putea fi exagerat: s-au numărat numai rădăcinile sau și derivatele? Poate sunt numai două mii sau numai o mie sau numai cinci sute. În orice caz, cuvintele autohtone ale românei sunt mult mai numeroase decât arată listele uzuale (Russu, Poghirc, Brâncuș - pentru a cita doar pe acești trei autori), care niciodată nu trec de pragul „psihologic” de două sute, pornindu-se - probabil - de la premisa că, dacă franceza are vreo două sute de galicisme, atunci și româna trebuie să aibă vreo două sute de tracisme.

Pe de altă parte, dificultatea problemei persistă, dar cu atracția, chiar fascinația ei: limba română este una dintre cele mai interesante limbi ale Europei prin romanitatea sa, dar și prin arhaicitatea sa, prin moștenirea sa străveche indo-europeană și pre-indo-europeană ce ne vine, nu putem greși, prin filieră tracă. De ce atâtea ezitări în abordarea moștenirii autohtone? De ce atâtea sinusoide, uneori de-a dreptul ilogice? Observ că majoritatea lingviștilor români preferă să înregistreze (în DEX de exemplu, toate edițiile) sute/mii de cuvinte de origine necunoscută ori de falsă origine slavă sau maghiară, decât să afirme, fie și măcar ca principiu provizoriu de lucru, că majoritatea acestor forme ar trebui să fie de origine

autohtonă. De altfel, în DEX, nu apare niciodată explicit vreo formulă de tipul „element autohton”, „element probabil/posibil autohton” etc., ci referiri („cf.”) la albaneză, în cel mai fericit caz. Formula, cu toată stima pentru autorii dicționarului, este nefericită, deoarece ar lăsa se se înțeleagă faptul că respectivele cuvinte ar fi de origine albaneză. De altfel, nu lipsesc - chiar în lucrări de prestigiu - ipotezele conform cărora ar fi elemente albaneze în limba română! Aceasta în condițiile în care însăși originea limbii albaneze a fost mereu și repetat revizuită: de la ipoteza unui idiom neo-ilir la ipoteza unui idiom neo-trac, a cărei vatră de formare (*Urheimat*) trebuie să fi fost mai nordică, poate chiar nord-dunăreană.

Limba română este aceeași, cum ziceam, cu fascinația ei de limbă greu accesibilă cercetării etimologice, fic că spunem/scriem că sunt (să zicem) patru mii de tracisme ori două mii de tracisme și vreo câteva sute de slavisme. Din punct de vedere tipologic, limba română rămâne aceeași limbă romanică dacă spunem că are în jur de 2200 rădăcini latine, 200 de rădăcini traco-dace și câteva sute/mii de cuvinte a căror origine nu poate fi stabilită; sau dacă spunem că are 2200 de rădăcini latine, 4000 de rădăcini probabil/posibil autohtone (traco-dace).

După aceste polemice cuvinte de început, încercăm să trecem în revistă marile probleme ale etimologiei limbii române și, poate, să încercăm a răspunde la întrebarea „de ce limba română încă nu are un dicționar etimologic corespunzător”, în ciuda a numeroase tentative, începând cu Cihac și până în zilele noastre, cu îndelung elaboratul - peste decenii - și nefinalizatul dicționar etimologic sub egida Institutului de Lingvistică.

Îmi imaginez zâmbetul ironic al multor lingviști români ori de câte ori vine vorba de tracologie, de fondul proto-boreal (în sensul definit de lingvistul rus N. D. Andreev, vezi mai jos pe scurt și, pe larg, în lucrarea noastră pentru Congresul Internațional al Slaviștilor, Ljubljana, 15-21 august 2003) ori de fondul pre-indo-european („urbian” în terminologia noastră). Nu vreau să accentuez inutil această realitate. Observ doar consecința clară și inevitabilă a acestui tip de abordare: lipsa unui dicționar etimologic al limbii române. Și, dacă mi se permite o anticipare, cu asemenea tip de abordare, acest dicționar nici nu va apărea prea curând: căci un dicționar etimologic unde apar mii de cuvinte neexplicate nu este un dicționar etimologic. Iar un adevărat dicționar etimologic al limbii române nu va putea apărea atâta timp

cât nu se vor clarifica problemele legate, în principal (căci acolo este marca problemă!), de moștenirea autohtonă: moștenirea proto-boreală, moștenirea pre-indo-europeană, toponimia arhaică, influența (profundă) a limbii române asupra limbilor vecine (slave și maghiara), mult mai mare decât se consideră în mod uzual (reiau aici acuta observație a lui Bonfante; studiul respectiv a apărut inițial în limba italiană în anul 1966, retipărit în *Studii române* 2001; desigur, titlul ediției românești ar fi trebuit să fie **Studii de limba română* sau, eventual, **Studii românești*). Și ar mai trebui clarificate alte câteva probleme conexe, legate de influența grupurilor traco-dace din perioada postclasică precum și a romanității răsăritene asupra etnogenezei slave (așa cum bine au fost analizate de arheologul polonez Kazimierz Godłowski; studiile sale esențiale privind etnogeneza slavilor au fost publicate în anul 2000).

Thr. *Dava/Deva* > Rom. *Deva* sau despre *b/v* și /intervocalic în elementele autohtone

Da, Adrian Poruciu are dreptate, în studiul amintit mai sus, atunci când scrie tranșant că toponimul ardelean are origine tracă, mai exact din tr. *dava, deva* „cetate”. Acest fapt evident pare la fel de imposibil multor lingviști, convingși fiind că *b/v* intervocalic nu poate persista într-un element vechi, preroman. Și totuși, cercetarea atentă a moștenirii autohtone ne arată acum, fără dubiu, că „*b/v* intervocalic este păstrat întotdeauna în elementele autohtone. Este păstrat, de asemenea, /intervocalic”. Pe cât de simplu pare a serie acest lucru, pe atât de greu le-a fost lingviștilor să demonstreze că aceasta este regula, nu excepția. Amintesc, în context, tentativele inverse - cum ar fi Dumitrașcu 1976, în chiar primul număr al publicației Thraco-Dacica - care, pe noi, nu ne-au convins: încearcă să demonstreze că evoluția fonetică a elementelor autohtone trebuie să fie totdeauna aceeași cu a elementelor latine. Este adevărat că, de exemplu, alternanța /r/ apare nu rareori în fondul pre-indo-european („urbian”), dar acesta este un fenomen fonetic străvechi, analizabil pe un areal vast, nu numai în zona carpato-dunăreană.

De ce au fost, sunt și vor fi neconvingătoare (și incorecte) asemenea tentative? *Deoarece au făcut, fac și vor face confuzia între literă și sunet (fonem)!* Oricât ar părea de banală (unui lingvist) aserțiunea că litera și

sunetul (fonemul) sunt două lucruri diferite, mult prea adesea această confuzie s-a făcut, mai ales atunci când s-a studiat fondul autohton. Încercăm să explicăm acest fapt mai departe.

Situația specială a fonemelor *b*, *v* și *l* în poziție intervocalică precum și în poziții speciale, cum ar fi *b/v + r*, apoi căderea lor (*b/v*) respectiv rotacizarea (*l*) sunt fenomene specifice NUMAI latinei colochiale, nu și elementelor autohtone ale românei. De ce? Răspunsul este dezarmant de simplu: deoarece era deja o tendință a latinei postclasice, iar Dacia - ultima cucerită - reflectă cel mai bine această tendință, cvasigenerală în română, cu câteva excepții: *avem*, *aveți* (poate sub influența unor forme similare în tracă?), *uger* < lat. *uber* (deci lat. *b* intervocalic > rom. *g*) etc. ÎN NICI UN CUVÂNT IDENTIFICABIL CA AUTOHTON TRACO-DAC ACEASTĂ EVOLUȚIE NU ESTE ÎNTÂLNITĂ. Repetăm exemple oferite de cercetători în domeniu (Gr. Brâncuș, în principal, căruia îi revine meritul de a aduce dovezi în anii din urmă), pe care noi doar le preluăm: *căciulă* - alb. *kēsulč*; *abur* - alb. *avull* (unde *r* din română este mai vechi decât alb. *l*); *abeș* etc. Acestea par a fi, deocamdată, elementele autohtone nelipsite din listele minimale ale moștenirii autohtone. Ne grăbim să adăugăm alte exemple care dovedesc faptul că, în cazul elementelor autohtone, *b/v* și *l* intervocalice nu dispar, respectiv nu rotacizează (toponimele citate sunt trace și/sau ilire): *Deva* - bulg. *Plovdiv*; *Ibru* - bulg. *Ibăr*, sârb. *Ibar* (și aici, în română ar fi trebuit să dispară *b* în secvența *b-r*, dacă ar fi fost să aplicăm automat legile evoluției de la latină la română); *Chilia* - bulg. *Kilia* (antic *Coelia*) - sloven *Celje* (în română, prin etimologie populară, asociat formei *chilie*) etc. Nu continuăm lista, mult mai lungă (vezi lucrările noastre citate mai jos). Am insistat și vom insista asupra toponimiei, deoarece de aici pot veni numeroase și prețioase observații privind moștenirea autohtonă. Ni s-a părut și ni se pare de-a dreptul inacceptabilă absența sistematică a numeroaselor toponime autohtone din listele uzuale de elemente autohtone (exceptând listele întocmite de Poghiric 1969 și de Ivănescu 1980, incomplete; vezi recent Paliga 2002, de asemenea incompletă, unde însă includem multe forme noi, absente în lucrările precedente).

Așadar, *Deva* este doar una dintre numeroasele forme topice absente din listele uzuale ale moștenirii autohtone. Mai important ni se pare acum să încercăm, pe baza situațiilor tot mai clare, o sistematizare a situațiilor

analizate ori analizabile în viitor și, astfel, să încercăm o reconstrucție probabilă ori măcar plauzibilă a evoluțiilor fonetice. Ni se pare clar că evoluția fonetică în cazul moștenirii autohtone nu urmează totdeauna legile stabilite prin analizarea moștenirii latine.

Am menționat mai sus cazul fonemelor *b*, *v*, *l* în poziție intervocalică. Trebuie să adăugăm aici situația fonemului *h*. În ultimele studii publicate, Gr. Brâncuș a adus argumente clare că, în unele cazuri, acesta este moștenit din substrat. De altfel, limbile împrumută cuvinte, nu foneme. Dacă un fonem este absent în limba care împrumută, acesta este aproximat unui fonem/sunet existent. Situația lui *h* în română ni se pare mult mai interesantă. Așa cum arătam în studiul publicat în *Thraco-Dacica*, XXII, în unele forme autohtone, *h*, *f*, probabil și *v*, reflectă o mai veche laringală (Andreev, vorbind de fondul proto-boreal, o numește, mai corect, *spirantă velară*). Nu știm până când a supraviețuit acest sunet în tracă. Este posibil să fi existat încă în proto-română și este de asemenea posibil să fi existat încă la vremea când slavii au conviețuit cu proto-românii în secolele VI-VIII. Forme precum *a hali*, *hămesit* (alb. *ha*, *hamēs*), *a hui/a vui* (considerat onomatopeic în DEX, dar având paralele în alte limbi indo-europene și uralice), *vătaf/vătah* (sârb. *vatak*) și încă alte forme greu analizabile, este drept, cum ar fi *a pufăi/a puhăi* - fin. *puhua* „a vorbi” (< “a arunca aer pe gură”); forme admirabil analizate de Andreev); *Ceahlău* v. *ceafă*/alb. *qafë* (și cu sensul toponimic „ceafa dealului/muntelui”), *Čech*, *Čechy* „ceh, Cehia” etc. (pe larg în lexiconul D din Paliga 2003, unde comparăm formele *Čech* „ceh”, *Čechy* „Cehia” de *ceafă* - bine reprezentat și în toponimia minoră a României -, *Ceahlău*, alb. *qafë*, cu alternanța *f/h* pe care noi o considerăm reflexul unei străvechi spirante velare, altfel numită, simplificator, laringală).

Nu este locul să extindem exemplele. Vom dori să facem acest lucru în lucrarea pentru Congresul de Tracologie de la Chișinău, 2004, alături de considerații de ansamblu și de un tabel privind evoluția fonetică (probabilă ori măcar posibilă) în cazul elementelor autohtone față de cele de origine latină. Deocamdată, dorim să ridicăm câteva probleme, esențiale, pregătitoare spre elaborarea unui dicționar etimologic al limbii române. Am dori doar să precizăm că autorul acestor rânduri nu este neapărat adeptul teoriei nostratice (termen folosit de Illyč-Svityč), cu alte cuvinte teoria care presupune originea comună a tuturor limbilor lumii. Acest

lucru este posibil, deocamdată nedemonstrabil. Noi spunem doar, în acord cu mulți cercetători ai domeniului (nu neapărat majoritari, căci în cercetare rezultatele nu se supun votului popular), că limba română este moștenitoarea unui bogat, străvechi și fascinant strat lingvistic preroman ce trebuie analizat cu rigoarea necesară dacă dorim să aducem lingvistica românească la nivelul cerut de mileniul al treilea al erei noastre.

TAB-/TAB-/TAP-/TAP- și despre fondul geoe-giptean

Adrian Poruciu provoacă, în amintitul articol, și o discuție privind relațiile posibile dintre moștenirea autohtonă (traco-dacă) și fondul egiptean. Aceasta este concluzia spre care tinde răsfoind o ediție recentă a unui dicționar al limbii egiptene. Și aici are dreptate, uitând însă să citeze două lucrări fundamentale (după știința noastră singurele în limba română) datorate regretatului Gheorghe Mușu: *Lumini din depărtări* (1981) și *Voci din depărtări* (1995, apărută postum). Gheorghe Mușu a scris numai în limba română și, ca atare, este complet necunoscut cercetătorilor străini. Cu repetată măhnire constat că nu este cunoscut nici cercetătorilor români, primii care - *sub specie morali* - ar fi trebuit să-l citeze. Îmi fac datoria de a prezenta, pe scurt, doar cele două lucrări citate, cel puțin din două motive: (1) reprezintă o culme a științei (fie și însingurate) de la noi; (2) deschid larg porțile înțelegerii complexelor fenomene ce au stat la baza apariției marilor civilizații neolitice și eneolitice din sud-estul european (inclusiv de pe teritoriul României) precum și a rolului acestora în evoluțiile ulterioare după îndoeuropenizare.

În *Lumini din depărtări*, Gh. Mușu prezintă - pas cu pas - zeitățile mai mari și mai mici ale grecilor: *Athēna, Tritōn, Hēra, Hērōes, Dionysos, Odysseus/Olyseus, Ōriōn* etc. Este, într-adevăr, o carte dificilă. Este însă, în același timp, marea deschidere spre civilizațiile neolitice și spre limbile ce se vor fi vorbit atunci, acum mai bine de cinci-șase mii de ani. Este pentru prima oară când se abordează o asemenea temă în cultura română, deocamdată neegalată nici la noi, nici - mă încumet să scriu - nici în alte părți ale lumii.

Voci din depărtări apare postum (în 1995). Aici, pornind de la principiile și de la „stilul” folosit și expus în *Lumini din depărtări*, Mușu abordează încă și mai dificila problemă a fondului pre-indo-european în relație cu cel

pre-semit, analizând zeci de forme și aducând argumente că trebuie să fi existat un străvechi fond circum-mediteranean, pre-indo-european și pre-semit totodată. Teoria sa, așa cum scriam mai sus, este în acord cu ipotezele arheologice privind răspândirea „revoluției neolitice” dinspre Anatolia spre vest și spre est-sud-est. Lucrare iarăși fără egal în cultura română și, din câte știm, neegalată nici prin alte părți ale lumii. Despre *Theba, Teba* în spațiile italic, illyr, egeean și egiptean scrie la pp. 128 și următoarele, inclusiv despre relația *T(h)eba - Taphos*.

Desigur, ne vin imediat în minte posibilele relații cu formele românești *Tebea, Tibleș* apoi *Tâmpa*; de asemenea cu toponimul *Tapia, Tăpia* (antic *Tapae*), deși cu atestare târzie și bănuțit a fi o recreație cultă după modelul antic (deși C. Poghirc nu înclină spre o asemenea ipoteză). Și noi credem că formele românești (cu sau fără *Tăpia* pe listă) sunt înrudite cu cele antice și reflectă o perpetuare continuă a unor forme trace, cu același fenomen al păstrării nealterate a lui *b* intervocalic în cazul *Tebea* și, posibil, cu nazalizare în secvența **tɔp-a* > *Tâmpa*: presupunem, așa cum ne lasă să credem alte exemple, că și traca va fi avut o vocală neutră similară ori identică celei românești *ă*, celei bulgărești *ú* precum și celei albaneze *ë*. Totuși, *Tâmpa* ar putea fi derivat din radicalul pre-indo-european *urbian* **T-N-p-*; în orice caz, vechimea oronimului ni se pare clară.

Am întocmit cu ani în urmă (1998) un lexicon minimal pre-indo-european („urbian”) pornind de la datele deja accesibile în anii '80, când a fost elaborat în bună parte, și nu ezitam să considerăm acolo că într-adevăr formele *Tebea, Tibleș, Tăpia* sunt autohtone, ba încă de origine pre-indo-europeană. Am republicat studiul un an mai târziu într-un volum de sinteză, căci astfel - ziceam noi - lucrurile puse (bine) laolaltă pot fi mai coinvingătoare. Câteva exemplare au ajuns și la Iași și avem speranța că, măcar în unele cazuri, au fost și citite. Scriam, așadar, în studiul amintit (în engleză):

[radical pre-indo-european] **T-P-*, **T-B-* „projection; peak” [„proeminență, culme, pisc”]

[trac] *Tapae*

[român] *Tăpia* and *tipie* „hill”; *țepă* „thorn” and *a înțepa* „to sting”; *țipar* „ccl”; *țap* „he-goat” (after the thorn-like beard) [adică numele țapului este luat de la forma de țepă a bărbuței dumisale]; NM (nume de munte) *Tibleș*, NL (nume de loc) *Tebea*; NL *Tibana*; NP (nume de persoană) *Tibuleac* etc.

„Etc.” din final lăsa și lasă să se înțeleagă faptul că oricând se pot adăuga alte exemple; desigur, cu argumente, se pot corecta și cele deja prezentate acolo.

Nu putem face aici discuțiuni de amănunt, bunăoară de ce unele forme au *t* altele *f*. Am scris despre asta cu alte ocazii. Reamintesc doar că alternanțele *a/ă*, *b/p*, *f/h/v*, *s/ș*, *t/ț* și altele apar nu rareori în elementele autohtone și nu se pot explica decât uneori prin evoluția fonetică a limbii române. Alteori este vorba, nu ne putem îndoii, de realități și de evoluții fonetice în tracă și, poate, chiar în străvechiul fond pre-trac/pre-indo-european, atunci când este vorba de atari exemple. Tot pe scurt aici, pe larg în alte lucrări, am arătat că unele alternanțe fonetice trebuie să fi fost moștenite din tracă, precum alternanța *b/v*, uneori atestată în chiar cazul formei mai sus amintite: *dava/daba*, *deva/deba* (fapt de mult observat și corect analizat de Duridanov).

În final, o precizare: ne îndoim de înrudirea dintre *Dava/Deva* și formele derivate de la radicalul pre-indo-european **T-B-/*T-P*. Nici sensul, nici evoluția fonetică (dacă avem răbdare să facem analize detaliate, de amănunt) nu permit o asemenea apropiere. Desigur, putem greși. Pentru a se argumenta o asemenea *Urverwandschaft* ar trebui aduse argumente suplimentare, dacă nu dorim să facem apropieri de tipul maghiar *most* [a se citi moșt], adverb, „acum” și ceh *most* [a se citi cum se scrie] „pod, punte”. Uneori aceeași limbă ne conduce spre asemenea capcane: *mierlă* nu are nimic a face cu *a (o) mierli*; noi credem că primul este un latinism, iar al doilea un tracism, din radicalul străvechi ce exprimă o inevitabilitate - moartea; același radical păstrat în latin *mors*, *mortis*, slav *súmurtŭ*, lituanian *mirtis* etc. Asemănarea dintre forma românească și cea lituaniană nu poate fi întâmplătoare, după cum nu credem a fi întâmplătoare paralele precum:

română	lituaniană
<i>doină</i> , <i>daină</i>	<i>daina</i>
<i>erete</i>	<i>erelis</i> „vultur, acvilă”
<i>șo</i>	<i>šuo</i> „câine” etc.

Revenind la formele *dava/deva* - rom. *Deva* - bulgar *Plovdiv* etc., noi credem că etimonul corect este cel sugerat și argumentat de Wilhelm Tomaschek în 1893-1894: i.-c. **dhē-*, **dhē-w-ā*; iar acesta, din câte putem noi observa, nu are nimic de a face cu radicalul pre-indo-european („urbian”) și, posibil, pre-semit **TAB-*, **TEB-*.

Teoria proto-boreală și teoria „nostratică”

Pe scurt, teoria nostratică (termen lansat de lingvistul rus Illiç-Svityč) presupune originea comună a tuturor limbilor globului. Deși acest lucru este sau poate fi eventual posibil, până a ajunge la o coerență convingătoare, de sistem lingvistic, ni se par mai utili pașii mărunți. În acest sens suntem mai degrabă înclinați să cităm remarcabila lucrare a lui N. D. Andreev (1986), completată cu două studii apărute imediat după publicarea lucrării de bază (Andreev 1986a, 1987). Acolo, Andreev aduce în discuție 203 radicali primari „proto-boreali”, respectiv 203 rădăcini comune limbilor indo-europene, uralice și altaice. Ulterior, în studiile amintite, adaugă aici și forme coreene, așadar fiind adeptul teoriei (susținută de unii lingviști) că limba coreeană ar fi derivată din ramura Mančur-Tungusă a limbilor altaice. Despre o origine străveche comună a limbilor apărute cândva în arealul nord-pontic-baltic-uralic scriseseră și alți lingviști, cum ar fi slovenul Bojan Čop. Este însă pentru prima oară când se reușește o discuție coerentă și, în mare parte cel puțin plauzibilă, despre înrudirea străveche (ce ar corespunde fazei mezolitice) a celor trei mari grupuri lingvistice: indo-european, uralic și altaic. Despre teoria lui Andreev, de o mare importanță pentru reconstituirea limbilor străvechi din Europa de est, în contrast cu limbile neoliticului egeo-carpato-adriatic, ce reflectă - în esență - un alt grup lingvistic, probabil înrudit cu cel pre-semit (și care corespunde marilor culturi neolitice sud-est europene, inclusiv despre teritoriul României) vom prezenta o amplă comunicare la Congresul Internațional al Slaviștilor (Ljubljana, august 2003). Aici dorim doar să subliniem că perspectiva deschisă de Andreev clarifică numeroase probleme legate de marile grupuri culturale și lingvistice ale mezoliticului și neoliticului nord-pontic-uralic, despre relațiile dintre cele trei mari grupuri lingvistice amintite și în contrast cu grupurile neo-eneolitice ale sud-estului european. Noi considerăm că anii ce vin vor clarifica multe detalii, completând și - eventual - corectând unele date prezentate de Andreev. Pentru tracologie, teoria lui Andreev are o importanță aparte, deoarece clarifică -dacă nu explicit, în orice caz implicit sau prin reflex - unele date obscure privind caracterul arhaic al tracei, în dubla sa calitate de moștenitoare a străvechiului fond pre-indo-european și a celui mai nou, intrusiv, imigrat - cel indo-european. Analiza comparată și contrastivă a celor două

mari areale etno-culturale (proto-boreal și „urbian” pre-indo-european) va aduce noi date utile, unele inevitabile, elaborării mult așteptatului dicționar etimologic al limbii române.

Concluzii

Nu am dorit aici să aruncăm o provocare. Am dorit doar să atragem atenția asupra complexității problemei fondului autohton, asupra frumuseții limbii române și, mai ales, asupra faptului că ne trebuie coerență în analiza lingvistică. Apoi, trebuie să facem eforturi conjugate pentru închegarea unei școli naționale de tracologie lingvistică. Am sugera organizarea unui simpozion național

sau internațional pe această temă, unde aspectele lingvistice ale tracologiei să fie preponderent analizate, apoi interdisciplinaritatea tracologiei: arheologii, lingvisti, folcloriști, etnologii, muzicologii - componentele esențiale ale acelei școli românești de tracologie ce începe să prindă contur. În măsura în care dorim conjugarea unor eforturi naționale spre coerență și competență științifică, va trebui să ajungem - fie și mai târziu - la ideea că tracologia nu mai este pasiunea câtorva lingviști, ci o disciplină în sine ce va trebui studiată în cadrul unor catedre la marile universități din România. Fără o asemenea abordare și fără un asemenea demers, tracologia va rămâne mereu un domeniu marginal, nu unul esențial al culturii, civilizației și tradiției noastre - după cum se cuvine.

REFERINȚE

- Andreev, N. D. 1986 - *Ranne-indoevropskij prajazyk*, Leningrad, Nauka.
1986a - *Correlation between the simplicity of language typology and the attainable degree of formalization in historical linguistics*, Symposium on Formalization in Historical Linguistics (Tallinn, November 24-26, 1986), ed. by Mart Rimmel, Tallinn, Academy of Sciences of Estonia.
1987 - *The importance of Estonian for Boreal reconstruction*, Symposium on Language Universals (Tallinn, July 28-30, 1987), ed. by Toomas Help (responsible) and Sirje Murumets, Tallinn, Academy of Sciences of Estonia.
- Brâncuș, Gr. 1983 - *Vocabularul autohton al limbii române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Dumitrașcu, Cătălina 1976 - *L'oscillation l/r en position intervocalique dans la langue des Thraco-Daces*, *Thraco-Dacica*, 1, 329-330.
- Duridanov, Iv. 1986 - *Pulpudev, Plovdiv, Plovdiv*, *Linguistique Balkanique*, 29, 4, 25-34.
1989 - *Nochmals zum Namen PLЪPDIVЪ, PLOVDIV*, *Linguistique Balkanique*, 32, 1, 19-22.
1995 - *Thrak. DEVA, DIVA, Studia in honorem Georgii Mihailov*, Ed. by Al. Fol (ed. in chief), B. Bogdanov, P. Dimitrov, D. Bojadžiev, Sofia, Institute of Thracology, Sofia University "St. Kliment Ohridski".
- Godłowski, K. 2000 - *Pierwotne siedziby Słowian*, Wybór pism pod redakcją Michała Parczewskiego, Kraków, Instytut Archeologii Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Illič-Svityč, V. M. 1971 - *Opyt sravnenija nostratičeskich jazykov (semitohamitskij, kartvel'skij, indoevropskij, ural'skij, dravidijskij, altajskij)*, Vvedenie. *Sravnitel'nyj slovar'*, Moskva, Nauka.
- Ivănescu, Gh. 1980- *Istoria limbii române*, Iași, Junimea.
- Mușu, Gh. 1972 - *Zeii, eroii, personaje*, București, Editura Științifică.
1973- *Din formele de cultură arhaică*, București, Editura Științifică.
1981- *Lumini din depărtări. Civilizații prehelene și microasiatice*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.
1982- *Din mitologia tracilor*, București, Cartea Românească.
1995- *Voci din depărtări*, București, Editura Științifică.
- Paliga, S. 1989 - *Old European, Pre-Indo-European, Proto-Indo-European. Archaeological Evidence and Linguistic Investigation*, *JIES*, 17, 3-4, 309-334.
1991 - *Civilizația vechilor urbieni*, *Academica*, nr. 5, 11-12 (Versiune abreviată în limba română a studiului din 1989).
1992a - *Ali obstajo "urbske" prvine v slovanskih jeziki?* (în slovenă cu un rezumat în engleză, *Are*

there "Urbian" elements in Slavic?), *Slavistična Revija*, 40, 3, 309-313.

1992b - *Un cuvînt străvechi – oraş*, *Academica*, 2, 10 (22), 25.

2002 - *Pre-Slavic and Pre-Romance Place-Names in Southeast Europe (South Slavic and Romania)*, in *FoI*, Al. 2002, Proceedings of the Eighth International Congress of Thracology THRACE AND THE AEGEAN, Sofia-Jambol, 25-29 September 2000, Sofia, International Foundation *Europa Antiqua* - Sofia; Institute of Thracology - Bulgarian Academy of Sciences: I, 219-229 [prima parte; se va continua în ORPHEUS XI; date noi se găsesc deja în Paliga 2003].

2003 - *Toponimia slavă și prelavă în sud-estul european. Introducere în studiul toponimiei slave arhaice*, București, Editura Universității din București.

Poghirc, C. 1969 - *Influența autohtonă*, în *Istoria limbii române*, ed. Al. Rosetti *et alii* 1965-1969, 2, 313-364.

Skok, P. 1950 - *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima. Toponomastička ispitivanja*, Zagreb, Jadranski institut Jugoslavenske akademije znanosti i umetnosti.

Vraciu, A. 1984 - Prefață la: A. Berinde, S. Lugojan, *Contribuții la cunoașterea limbii dacilor*, Timișoara, Facla.

ON TABA/TEBA, DAVA/DEVA, ON OTHER ASPECTS OF THE PRE-INDO-EUROPEAN, INDO-EUROPEAN, PROTO-BOREAL, „NOSTRATISM”, AND NOT ULTIMATELY ON COHERENCE IN LINGUISTIC THRACOLOGY

Summary

Starting from the paper of Adrian Poruciu in „Thraco-Dacica” (XXII, 1-2, 2001) the author resumes the main problems connected to the indigenous heritage of Romanian. The main issues pointed out refer to the lack of coherence in linguistic analysis, the lack of clear reference points in the field of linguistic thracology, the large absence of references to the archaic Pre-Indo-European v. Proto-Boreal/Indo-European heritage. As the author has repeatedly approached the Pre-Indo-European and Indo-European heritage in southeast Europe, including Romania and Romanian, he suggests a large

debate, in a scientific meeting for example, on the major challenges referring to the linguistic Thracian studies. The absence of an updated etymological dictionary of the Romanian language is the obvious sign that the approach must be profound and committed to identifying those elements which represent the substratum of Romanian. It is probable that the indigenous (Thracian) heritage of Romanian is much richer than the current hypothesis that it refers to only some 180-200 words. An ample work on this topic is planned for the International Congress of Thracology, Chișinău, 2004.